



Overlegorgaan  
Fysieke Leefomgeving



Plan van Aanpak  
**Participatie in  
Aardgasvrije  
Wijken**

2021-2022

Definitief



# Participatie in Aardgasvrije Wijken

## Publieksversie

*Het is de intentie van het OFL om de samenvatting openbaar te publiceren. De achterliggende hoofdstukken zijn bij het OFL beschikbaar.*

#	Status	
	Definitieve publieksversie	
	Concept Publieksversie	
1.2	Opmaak Conceptversie	8-2-2021
1.1	Interne Conceptversie	2-2-2021



## Samenvatting

Het Overlegorgaan Fysieke Leefomgeving (OFL) organiseert een actie-onderzoek naar Participatie in Aardgasvrije Wijken. Dat doet het OFL op verzoek van het Interbestuurlijke Programma Aardgasvrije Wijken (PAW), samen met betrokkenen bij het vraagstuk. Het project heeft enerzijds als doel om inhoudelijk onderzoek te doen naar de hoofdvraag: *In welke omstandigheden is welk type participatie het meest effectief in het aardgasvrij maken van wijken?* Anderzijds wil het de leefwereld en formele wereld bij elkaar brengen en met elkaar laten samenwerken.

### *Leidende principes*

In de aanpak leert het OFL van praktijk én theorie. Het is nadrukkelijk een gezamenlijk actie-onderzoek. Het OFL betreft daarin het speelveld van leefwereld en systeemwereld, en vertrekt vanuit het perspectief van bewoners. Daarbij behoudt het OFL haar onafhankelijke rol en waarborgt zij een zorgvuldig proces. Vanwege het lerende en onderzoekende karakter werkt het OFL iteratief: We blijven continu leren en reflecteren op de uitkomsten, en stellen bij waar nodig.

### *Doel*

Op vraag van het PAW programma wil het OFL wil erachter komen welke vormen van participatie voor wie, wanneer het beste bijdragen aan de samenwerking tussen overheid, bewoners en andere partijen in het aardgasvrij maken van bestaande bebouwing. De antwoorden of adviezen hierover dient zowel de overdraagbaarheid als ook (op)schaalbaarheid. De samenwerking tussen spelers aan aardgasvrije wijken, heeft dan profijt van al opgedane 'know-how' of werkwijzen die het OFL kan bieden.

Dit doet het OFL door kennis, ervaring en informatie samen te brengen uit het speelveld van bewoners/wijken en gemeenten omtrent aardgasvrije wijken en breder, hun fysieke leefomgeving. Door deze gevonden resultaten te verspreiden kunnen actoren in het veld ook *waar mogelijk* zelf effectiever tot goede participatievormen komen.

### **Plan van Aanpak 2021: werken in 'sporen'**

Vorig jaar werkte het OFL met vier 'sporen': activiteiten die thematisch zijn geordend en die door het gehele jaar lopen.

In 2021 werkt het OFL langs deze vier (aangescherpte) sporen:

- **Nieuwe kijk op participatie en empowerment overdragen**
- **Delen van bewonerservaringen en sociale structuren**
- **Inzichten en signalen: opkomende praktijken ontginnen**
- **Succesfactoren van participatie in het speelveld: wat versnelt en wat blokkeert?**



### *Focus 2021*

In 2021 werken we verder aan een 'nieuwe kijk op participatie' en ontwikkelen we de participatiescan door die is gestoeld op het 'empowerment' model van Drift. Deze manier van kijken naar empowerment (geoperationaliseerd in 10 dimensies) geeft een interessant 'raamwerk' waardoor allerlei professionals maar ook bewoners, initiatieven en collectieven kunnen praten over wat er nodig is voor succesvolle participatie in de energietransitie.

Het geeft ook de mogelijkheid voor het vinden van een taal en een meetlat – in een- waardoor we met elkaar makkelijker de weg kunnen vinden om te participeren in aardgasvrije wijken, waar men evenwel te maken heeft met ongelijke verhoudingen, mogelijkheden en middelen. We denken zo, dat dit empowerment-model en de participatiescan een centraal concept kan zijn in de zoektocht naar 'het antwoord' op de hoofdvraag.

We vervolgen onze weg met het ontginnen van opkomende praktijken rond interessante (nieuwe) participatievormen, samen met het speelveld. We willen komen tot antwoorden wat maakt dat participatie in aardgasvrije wijken tot succes wordt. We bundelen deze inzichten aan het einde van het jaar. Het OFL brengt jaarlijks een rapportage en een onafhankelijk advies uit aan de minister. We sluiten het jaar af met een e-conferentie.



# Inhoud

<b>Samenvatting.....</b>	<b>3</b>
<b>1. Inleiding.....</b>	<b>6</b>
1.1. 2020 in vogelvlucht en doorkijk op 2021.....	6
1.2. Doelstelling: leren over participatie in aardgasvrije wijken.....	7
1.3. Onze werkwijze.....	8
1.4. Leidende principes.....	8
1.5. OFL & PAW.....	9
1.6. Leeswijzer.....	9
<b>2. Nieuwe kijk op participatie &amp; empowerment overdragen.....</b>	<b>10</b>
2.1. Aanleiding en huidige stand van zaken.....	10
2.2. Doelstelling.....	11
2.3. Activiteiten.....	12
2.4. Beoogde resultaten.....	12
<b>3. Bewonersperspectieven en sociale structuren.....</b>	<b>14</b>
3.1. Aanleiding en huidige stand van zaken.....	14
3.2. Doelstelling.....	17
3.3. Activiteiten.....	17
3.4. Beoogd resultaat.....	17
<b>4. Inzichten en signalen: ‘opkomende praktijken’ ontginnen.....</b>	<b>19</b>
4.1. Aanleiding en huidige stand van zaken.....	19
4.2. Doelstelling.....	20
4.3. Activiteiten.....	20
4.4. Beoogde resultaten.....	21
<b>5. Succesfactoren vinden in participatie: wat versnelt, wat blokkeert?.....</b>	<b>22</b>
5.1. Aanleiding en huidige stand van zaken.....	22
5.2. Doelstelling.....	22
5.3. Functioneren van de begeleidingsgroep.....	23
5.4. Activiteiten.....	23
5.5. Beoogde resultaten.....	23
<b>6. Samenwerking tussen OFL &amp; PAW.....</b>	<b>24</b>
6.1. Rapportage & verslaglegging.....	25
<b>Bijlage .....</b>	<b>26</b>



# 1. Inleiding

Dit plan beschrijft de aanpak van het Overlegorgaan Fysieke Leefomgeving (OFL) voor het actie-onderzoek gericht op participatie in aardgasvrije wijken, dat doet het OFL op verzoek van het Interbestuurlijke Programma Aardgasvrije Wijken (PAW). Eind 2020 wordt de aanpak bijgesteld in overleg met PAW en inbreng van het speelveld<sup>1</sup>. Deze inleiding beschrijft de OFL-uitgangspunten in de werkwijze en sluit af met een leeswijzer.

Het primaire doel van het plan is aan het PAW uitleg geven over de gekozen werkwijzen. Daarnaast is het plan geschreven voor alle (professioneel) betrokkenen bij de participatie in het aardgasvrij maken van wijken. Door het hoe-en-waarom van de OFL activiteiten te delen wil het OFL mede er voor zorgen dat een actief speelveld ontstaat dat bijdraagt aan de energie-transitie in Nederland.

## 1.1. 2020 in vogelvlucht en doorkijk op 2021

### Empowerment

In 2020 hebben we verschillende activiteiten ondernomen. We hebben gekeken en geanalyseerd hoe participatie in de proeftuin aanvragen werd beschreven. In de nieuwe kijk op participatie die het OFL ontwikkelde in 2020, op basis van het onderzoek naar sociale innovatie in de energietransitie van DRIFT, hebben we een participatiescan ontwikkeld. Met deze nieuwe kijk op participatie op basis van 'empowerment' hebben we het speelveld geïnspireerd, door artikelen en podcast te verspreiden.

We hebben onderzoek uitgezet op het vlak van participatie, bewonerservaringen en sociale structuren. We signaleerden vragen vanuit het speelveld (participatie en de energietransitie) rondom zeggenschap en 'lokaal eigendom' aan de ene kant en energie-armoede en 'blijverschap' (bewoners die op dit moment niet mee willen in de transitie) aan de andere kant.

Deze signalen relateren sterk met de participatie ladder en de empowerment termen: 'willen' en 'kunnen'. **Sommige mensen willen wel maar kunnen niet - om verschillende redenen - meedoen in de transitie. En vice versa: sommige mensen kunnen wel, maar willen niet.** En om volledig te zijn: sommigen kunnen en willen en sommigen kunnen niet en willen niet.

'Kunnen' en 'willen' zijn niet op te vatten als absolute waarden waar je met enkel 'ja' of 'nee' op kan antwoorden. En natuurlijk is er ook een grote groep 'in het midden' die niet betrokken is op het onderwerp of voor wie het simpelweg nog niet speelt (in de wijk, dorp of gemeente).

---

<sup>1</sup> een situatie waarin alle partijen tegen dezelfde voorwaarden kunnen werken en niemand wordt bevoordeeld.



### **Bewonersperspectieven**

Samen met stadsmakers hebben we verkend wat er 'bottom-up' speelt in wijken onder bewoners zelf. Er zijn in 2020 drie locatiebezoeken geweest (voorheen de omgevingswandelingen genoemd) waarin verschillende signalen over de interactie tussen overheden en buurtbewoners aan de orde kwamen (Hoofdstuk 3). Over deze signalen heeft de begeleidingsgroep - met daarin een brede diversiteit van professionals en bewoners met expertise op aardgasvrij - periodiek uitgewisseld onder leiding van het OFL. Waar liggen de kansen voor participatie, voor zowel bewoners als voor buurtinitiatieven of stadsmakers, dus o.a. vanuit de bottom up gedachte?

In de uitwisseling tussen het OFL en de begeleidingsgroep ontstaat elke keer weer een stukje meer duiding van onze hoofdvraag. We vingen naast interessante signalen over lokaal eigendom en energiearmoede, ook het belang van het bereiken van de grote groep in het 'midden'. Hier hebben we nog weinig zicht op en dat is zonde, gezien dit eigenlijk de meeste mensen betreft in ons land. We verkennen dit verder in 2021, samen met het PAW en de Kennis en Leerprogramma van de VNG, het KLP-VNG (zie samenwerking hoofdstuk 6).

### **Op zoek naar patronen in 2021**

We zoeken daarbij uitdrukkelijk niet naar een blauwdruk - dat kan ook niet. Het gaat hier om een complex veld en het beste wat we kunnen vinden zijn 'opkomende praktijken' die goed werken of zelfs succesvol zijn. Aan de hand van signalen (uit de overheid en samenleving) kunnen we patronen en beloftevolle (nieuwe) praktijken ontdekken. Deze geven zicht op de vraag hoe overheid en bewoners met elkaar kunnen samenwerken rond aardgasvrij.

In 2021 willen we allereerst zo goed mogelijk kennis en inzichten vanuit het OFL-PAW delen, verspreiden en op sommige gebieden, verder ontwikkelen. Denk aan de participatietool en het onderzoek naar bewonersperspectieven en sociale structuren en lokaal eigendom en de koplopers. Voor beiden geldt dat we deze verder ontwikkelen resp. dat we er meer kennis op willen genereren. Om het in hetzelfde jaar nl. 2021 te delen met het veld. Dit doen we in afstemming met de PAW-overheden en de spelers uit het veld.

### **Wat versnelt, wat blokkeert: succesfactoren voor participatie in aardgasvrije wijken**

We willen met het speelveld toetsen wat in hun ogen (ook in dit prille veld van participatie in aardgasvrije wijken!) werkt en wat niet werkt. Of wat nog mist: zijn er hiaten in onze kennis en kunde wat betreft participatie in aardgasvrije wijken? Met elkaar duiden waar de hiaten liggen, helpt om aan te geven waarop nog kennis genereerd dient te worden ('wat weten we nog niet?'). We willen daarbij ook beter kunnen zeggen 'wat versnelt' de participatie c.q. samenwerking en 'wat blokkeert' de participatie c.q. samenwerking tussen (rijks)overheid en bewoners? Dit willen we in een beperkt aantal (twee a drie) focusgebieden kiezen en in enkele werkgroepen gaan verdiepen: om er kennis en inzichten uit te kunnen halen. We kijken bij het maken van de werkgroepen primair naar de begeleidingsgroep.

We halen dus kennis uit veld naar boven over de drie focusgebieden, om de hoofdvraag zo goed mogelijk te kunnen beantwoorden. De uiteindelijke inzichten worden in een e-conferentie gepresenteerd. Naderhand aan het einde van het jaar worden de adviezen naar het ministerie van BZK en de minister gezonden.

## **1.2. Doelstelling: leren over participatie in aardgasvrije wijken**

In dit actie-onderzoek wil het OFL specifiek leren hoe leef- en systeemwereld goed kunnen samenwerken om aardgasvrije wijken te realiseren. Het OFL doet dit op verzoek van BZK/PAW. De hoofdvraag voor dit actie-onderzoek is: "*in welke omstandigheden is welk type participatie het meest effectief in het aardgasvrij maken van wijken?*".



Het OFL vertrekt daarbij vanuit het perspectief van bewoners, de leefwereld.

Het gezamenlijk actie-onderzoek heeft twee doelen:

1. Inhoudelijk onderzoek naar participatie in aardgasvrije wijken, om zo een gedeeld beeld te vormen over wat we verstaan onder participatie in deze context, en wat bijdraagt aan een goede samenwerking tussen leef- en systeemwereld.
2. Tijdens het proces leren leef- en systeemwereld van en met elkaar. Effectieve participatie of samenwerking vraagt inzet van leef- en systeemwereld, in dit proces leren zij over zichzelf en van elkaar wat er nodig is om invulling te geven aan effectieve participatie.

Het OFL wil erachter komen welke vormen van participatie voor wie, wanneer het beste bijdragen aan de samenwerking tussen overheid, bewoners en andere partijen in het aardgasvrij maken van bestaande bebouwing.

De antwoorden of adviezen hierover dient ook de (op)schaalbaarheid. De samenwerking, tussen spelers aan aardgasvrije wijken, heeft dan profijt van al opgedane 'know-how' of werkwijzen.

Het OFL brengt een onafhankelijk advies uit door kennis, ervaring en informatie samen te brengen uit het speelveld van bewoners/wijken en gemeenten omtrent aardgasvrije wijken en breder, hun fysieke leefomgeving. Door deze gevonden resultaten te verspreiden kunnen actoren in het veld ook *waar mogelijk* zelf effectiever tot goede participatievormen komen.

### 1.3. Onze werkwijze

- **Verbinding met het speelveld:** Het aardgasvrij maken van wijken en op grotere schaal de energietransitie is een belangrijk maatschappelijk thema van deze tijd. Participatie staat daarbij bij een diversiteit aan partijen op de agenda. Het OFL houdt zich in het werk op de hoogte van deze omgeving, weet verbindingen te leggen met andere participatie-initiatieven en wisselt onderling kennis uit om van elkaar te leren en geen dingen dubbel te doen. Het OFL toetst inzichten en signalen continu binnen het speelveld, om zo verder aan te scherpen.
- **Toetsing van inzichten en signalen:** bij het speelveld, intercollegiaal (binnen OFL-secretariaat en voorzitters; bij participatieprofessionals), en bij de begeleidingsgroep (zie hoofdstuk 5)
- **Verbinding met PAW:** Het OFL deelt nieuwe kennis en inzichten tussentijds met PAW. Inhoudelijke conclusies en adviezen worden schriftelijk gedeeld met PAW. Eind van het jaar wordt over de voortgang gerapporteerd. Van PAW wordt verwacht dat zij inhoudelijk reageert op de adviezen en signalen van het OFL. Daarnaast informeert PAW het OFL actief over relevante ontwikkelingen binnen het programma.
- **Open communicatie van resultaten.** Het OFL heeft een onafhankelijke positie en richt zich op systeem- en leefwereld. Inhoudelijke resultaten worden daarom niet alleen met PAW gedeeld, maar worden ook gecommuniceerd aan geïnteresseerden. Hiervoor maakt het OFL gebruik van aansprekende, toegankelijke vormen. Zoveel mogelijk (daar waar PAW dat passend vindt) worden deze resultaten gedeeld via PAW-communicatiekanalen. Vanwege de onafhankelijke rol van het OFL, zal het OFL haar resultaten altijd communiceren via bestaande OFL-kanalen (o.a. website en nieuwsbrief).

### 1.4. Leidende principes

Om antwoord te geven op deze vragen organiseert het OFL een gezamenlijk actie-onderzoek op basis van de volgende leidende principes:

- Er wordt geleerd van praktijk én van onderzoek/wetenschap (theorie).
- Het is nadrukkelijk een *gezamenlijk* actie-onderzoek. Het OFL betreft daarin het speelveld van leefwereld (bewoners, maatschappelijk initiatiefnemers en organisaties, informele structuren) en systeemwereld (overheden, woningcorporaties, netbeheerders en andere formele systemen en structuren).





- Het OFL verbindt leef- en systeemwereld vanuit een onafhankelijke rol en waarborgt een zorgvuldig proces.
- Vanwege het lerende en onderzoekende karakter werkt het OFL iteratief. We blijven continu leren en reflecteren op de uitkomsten, en stellen bij waar nodig.

## 1.5. OFL & PAW

Jaarlijks evalueren OFL en PAW de samenwerking tussen OFL en PAW op gebied van participatie in aardgasvrije wijken. Tijdens de evaluatie in mei 2020 zijn de volgende belangrijkste verbeterpunten benoemd:

- Betere inhoudelijke verbinding tussen PAW en OFL door plannen en activiteiten vanuit PAW sneller te delen met OFL, en hier vanuit OFL op aan te sluiten;
- De bruikbaarheid, validatie en helderheid van OFL-producten vergroten;
- Scherpere afspraken over onderlinge samenwerking tussen PAW en OFL.

Dit plan is opgesteld met input uit de evaluatie en vervolggesprekken tussen PAW en OFL. Hiertoe heeft PAW de themaplannen met het OFL gedeeld, en zijn de verschillende leervragen waar het OFL aan wil bijdragen opgenomen in dit plan van aanpak. Het OFL geeft daarmee invulling aan de verbeterpunten zoals benoemd in de evaluatie.

Tegelijkertijd vraagt betere inhoudelijke verbinding en onderlinge samenwerking inzet van beide kanten tijdens de uitvoering. Om de meerwaarde te vergroten is het voor het OFL belangrijk om op de hoogte te zijn van actuele activiteiten van PAW op gebied van participatie. Het OFL vraagt daarom van PAW om steeds zo spoedig mogelijk plannen, geïnitieerde opdrachten en resultaten gerelateerd aan participatie met het OFL te delen. Daarnaast vraagt het OFL van PAW om de betrokkenen binnen PAW goed te informeren over de OFL-plannen en resultaten. Andersom zal het OFL PAW doorlopend informeren over voortgang en tussentijdse resultaten. Door elkaar goed op de hoogte te houden kunnen activiteiten elkaar inhoudelijk versterken.

## 1.6. Leeswijzer

Dit plan van aanpak is gestoeld op drie inhoudelijke sporen. Deze worden toegelicht in de volgende hoofdstukken. Per inhoudelijk spoor wordt de aanleiding, de doelen, de inhoudelijke koppeling aan leervragen van PAW, de activiteiten die het OFL inzet en de beoogde resultaten benoemd.

1. Inleiding: terugblik 2020, doorkijk 2021
2. Nieuwe kijk op participatie en empowerment overdragen
3. Delen van bewonerservaringen en sociale structuren
4. Inzichten en signalen: opkomende praktijken ontginnen
5. Succesfactoren van participatie in het speelveld: wat versnelt en wat blokkeert?
6. Samenwerking tussen OFL en PAW (BZK en KLP-VNG)



## 2. Nieuwe kijk op participatie & empowerment overdragen

### 2.1. Aanleiding en huidige stand van zaken

#### **Participatieladder en empowerment**

In 2019 bleek dat er nog geen gedeeld begrip was van wat participatie betekent in de context van aardgasvrije wijken.

- Er is gebleken dat veelgebruikte participatieladders onvoldoende ruimte geven aan de diversiteit aan betrokkenen bij het aardgasvrij maken van wijken, en dat deze ladders gericht zijn op overheidsinitiatief. Terwijl bewonersinitiatieven minstens zo vaak voorkomen.
- Het is gebleken dat het begrip *empowerment* een belangrijke rol speelt bij participatie: het *willen* en *kunnen meedoen*.
- Daarnaast bleek uit onderzoek dat pas als mensen *willen* en *kunnen*, dan pas kunnen zij overgaan op doen en actief participeren<sup>2</sup>.

Het OFL heeft bemerkt dat deze 'nieuwe' aspecten onvoldoende de aandacht krijgen in de praktijk van aardgasvrije wijken c.q. de energietransitie, *terwijl ze wel essentieel zijn voor succesvolle participatie*.

Op basis van bovenstaande inzichten heeft het OFL een 'nieuwe kijk op participatie' ontwikkeld. Dit omvat een zogenaamd 'raamwerk' (theoretische onderbouwing) en een praktische 'participatiescan'.

#### **Raamwerk: publiceren**

Het raamwerk is de theoretische uitwerking met daarin 2 centrale elementen:

- de nieuwe participatieladder met de constatering dat participatie twee kanten op gaat, en toevoeging van trede lokaal eigendom, en
- het begrip 'empowerment': de ander moet wel mee willen en kunnen doen.

Het raamwerk hebben we ontwikkeld, en willen we begin 2021 publiceren en verspreiden in de praktijk.

#### **Participatiescan: door ontwikkelen en overdragen**

De participatiescan is de praktische toepassing, bedoeld om mensen in de praktijk te helpen om de nieuwe participatieladder en het begrip van empowerment toe te passen. Van de participatiescan hebben we een eerste prototype ontwikkeld en getest in de praktijk. Een eerste variant van deze participatie participatiescan is getest in de praktijk – met een groep ambtenaren van de gemeente Haarlemmermeer - en de begeleidingsgroep. Hieruit bleek dat een dergelijk instrument zowel voor een gemeente als voor een maatschappelijk initiatiefnemer helpt om bewust na te denken over keuzes in het participatieproces.

Doelstelling voor 2021 is om met deze nieuwe kijk op participatie, d.m.v. het 'empowerment-raamwerk' en participatiescan, een praktisch toepasbaar instrument te ontwikkelen *dat kan helpen in de keuze welke participatievorm past in een specifieke situatie*.

---

<sup>2</sup> Het begrip empowerment en bijbehorende willen en kunnen is uitgewerkt in door Drift in opdracht van OFL in het rapport: Burgers, overheden en de transitie naar aardgasvrije wijken (2019).



Hierbij speelt het PAW-KLP voor gemeenten ook een rol (welke nog nader in bepaald wordt begin 2021) in zoverre dat het KLP goed zicht heeft op de ontwikkelingen in de gemeentes en wijken en wij met elkaar kunnen afstemmen waar de scan toepasbaar zou kunnen worden gemaakt.

Daarnaast blijven we in 2021 aandacht hebben voor de bovenste treden van de participatieladder: lokaal eigendom, (mede-) zeggenschap en breder, democratische vernieuwing in de energietransitie. In 2019 signaleerden we als OFL het belang om in de aardgasvrije proeftuinen te experimenteren met lokaal eigendom en daar ook systematisch van te leren.

Inmiddels zijn daar stappen in gezet: er zijn 12 proeftuinen waarin lokaal eigendom een rol speelt, en PAW-KLP zetten stappen om samen met betrokkenen (waaronder ambtenaren én bewoners) te leren van de ervaringen van deze proeftuinen. Als OFL volgen we dit proces en willen we het leren en denken rond lokaal eigendom verder brengen, door dit ook in relatie te brengen met het raamwerk. Hierin zien we een rol voor het OFL in 2021. Dit kunnen we doen door zelf een werkgroep rondom 'koplopers' te starten de participatie praktijk(en) in kaart te brengen in het land. En/of we kunnen wellicht een rol vervullen het leerproces hierover van het PAW (over lokale bewonersinitiatieven en lokaal eigendom PAW-KLP-RVO).

### **Proeftuinen en empowerment**

Het OFL heeft in 2020 voor de tweede keer een analyse gemaakt van participatie in de aanvragen van de proeftuinen. Er zijn in totaal 66 aanvragen ingediend door gemeente; waarvan er 19 gemeenten zijn geselecteerd. Het OFL heeft de participatie beoordeeld door te kijken naar de kwaliteit van de participatie, de plaats op de OFL participatieladder en empowerment.

Hieruit zijn interessante inzichten gekomen m.b.t. hoe participatie in bepaalde gemeentes bevordert dat bewoners kunnen en uiteindelijk ook willen meedoen met aardgasvrije wijken.

In 2021 willen we de opgedane inzichten delen met het speelveld. We willen te weten komen wat deze opgedane kennis bijdraagt aan andere gemeentes en participatie professionals. Dit kunnen we samen met het KLP en andere participatie-spelers (zie Netwerkanalyse OFL, bijlage I) in kaart brengen.

We kunnen ook een derde analyse uitvoeren op de proeftuinen. O.a. met signalen en terugkoppelingen uit het speelveld (leefwereld, stadsmakers) die van betekenis kunnen zijn voor participatie uitvragen in gemeentes.

## **2.2. Doelstelling**

Doelstelling van de doorontwikkeling van de nieuwe kijk op participatie is om:

1. De nieuwe kijk op participatie op basis van 'empowerment' (raamwerk) en de participatie-scan willen we breder delen, toetsen en verspreiden in de praktijk. We kunnen dit deels zelf door ontwikkelen; ideaal zou zijn om dit aan een andere partij over te dragen in 2021. We doen dit in afstemming met KLP-VNG.
2. We willen een praktisch toepasbaar instrument ontwikkelen die *helpt in de keuze welke participatievorm past in een specifieke situatie*. Hiervoor moeten we goede praktijken of 'opkomende praktijken' ophalen voor zover mogelijk uit het veld. Zie hoofdstuk 4.
3. De participatie-scan willen we in 2021 over kunnen dragen aan het KLP-VNG of breder het PAW programma; het streven is dat er enkele voorbeelden van gebruik toonbaar zijn op de e-conferentie van het OFL over 'Leren van participatie in aardgasvrije wijken (eind 2021)'.



### 2.3. Activiteiten

Activiteit	Toelichting
Aanscherpen, onderbouwen, beschrijven van het 'empowerment' raamwerk participatie	<ul style="list-style-type: none"><li>• Publiceren van het raamwerk.</li><li>• Breed delen van het raamwerk: in speelveld zoals de begeleidingsgroep en bij het netwerk van OFL (o.a. wetenschap, ervaringsdeskundigen en beleidsmakers) en evt aanscherpen</li></ul>
Analyse participatie in proeftuinen (op basis van nieuwe kijk op participatie)	<ul style="list-style-type: none"><li>• Inzicht verzamelen over participatie in de aanvragen proeftuin (relatie met empowerment-raamwerk)</li><li>• 2<sup>de</sup> ronde analyse verduidelijken en delen met het speelveld</li><li>• 3<sup>de</sup> ronde analyse uitvoeren en verduidelijken en delen met het speelveld</li></ul>
Participatiescan verder ontwikkelen	<ul style="list-style-type: none"><li>• Tool aanpassen op basis van eerste prototype testen bij gemeente (Haarlemmermeer) en/of 1 a 2 pilot gemeentes</li><li>• Workshop of webinar over participatie scan en/of 'empowerment' geven bij Leerkring van het KLP (opvolgen, feedback organiseren)</li><li>• In kaart brengen of OFL de participatie-scan door ontwikkelt of i.s.m met andere partij(en). Afweging maken met PAW/KLP. Uitvoeren 1 a 2 pilot gemeentes. Aanscherpten scan.</li><li>• Bij overdracht: communicatie over het product up to date houden in 2021 (ontwikkeling volgen)</li></ul>
Uitwerken trede 'lokaal eigendom'	<ul style="list-style-type: none"><li>• Het toevoegen van de trede 'eigendom' werd positief ontvangen bij toetsing in het speelveld (2020). Tegelijkertijd is deze trede nog beperkt uitgewerkt.</li><li>• Het OFL kan een rol vervullen proeftuinen waar gekeken wordt naar lokaal eigendom (ntb begin 2021)</li><li>• Verdiepen op 'lokaal eigendom' en de koplopersgroep: in relatie brengen met het 'empowerment' raamwerk Dit thema wordt verder uitgewerkt in hoofdstuk 4 bij de 'participatiepaden'</li></ul>

### 2.4. Beoogde resultaten

- Publicatie van nieuwe kijk op participatie 'empowerment'-raamwerk
- Publicatie/rapport met inzichten uit derde ronde proeftuinaanvragen (geanonimiseerd);
- Advies aan PAW hoe dit raamwerk participatie ingezet en ontsloten kan worden;
- Webinar of workshop over 'empowerment' en/of participatiescan bij Leerkring KLP uitgevoerd
- Werkend prototype participatiescan overgedragen aan partij in speelveld
- Enkele pilot-resultaten van 'empowerment participatiescan' laten zien op de e-conferentie



### **BOX 1 | Aansluiting 'Nieuwe kijk op participatie' (OFL) met hoofdvraag en beleidsvorming (PAW)**

Het PAW heeft de hypothese dat "succesvolle betrokkenheid van bewoners niet alleen samenhangt met een top-down of bottom-up aanpak, maar ook met de mate van informatie, de mogelijkheden tot inspraak en medezeggenschap, verschillende voorkeuren van bewoners ook en aanzien van het proces, de type wijk en activiteit van bewonersgroepen enz."

Het OFL verkent in haar aanpak of 'empowerment' een rol kan spelen in de succesvolle betrokkenheid van bewoners. Hierbij heeft het OFL een participatiescan ontwikkeld (op basis van het DRIFT-rapport hierover), waar 2 dimensies met elk 5 verschillende componenten gelden, die van invloed zijn op empowerment.

In haar themaplannen benoemt het PAW verschillende leervragen die gerelateerd zijn aan de manier waarop naar participatie gekeken wordt. Het OFL verwacht dat de beoogde resultaten kunnen bijdragen aan de beantwoording van de volgende leervragen:

- Op welke wijze kunnen bewonersgroepen effectief worden ondersteund, en welk aanvullend beleid is nodig om deze rol en positie te benutten?
- Hoe kunnen bewoners in staat gesteld worden mee te doen (empowerment)?
- Hoe kunnen gemeenten worden ondersteund met kennis en best-practices?
- Wat houdt de regierol in? Welke rollen zijn er? Hoe kunnen gemeenten daar het beste invulling aan geven?
- Op welke manieren kunnen individuele bewoners en collectieven van bewoners bij het verbinden van opgaven betrokken worden?



## 3. Bewonersperspectieven en sociale structuren

### 3.1. Aanleiding en huidige stand van zaken

Rondom bewonersperspectieven heeft het OFL op verschillende manieren inzichten opgedaan. De inzichten kwamen tot stand door onder andere:

- de open onderzoeksvormen, zoals de omgevingswandelingen,
- de nuttige bijdragen van de begeleidingsgroep en
- het uitzetten van vier participatieve onderzoeken in vier verschillende plekken in Nederland, waaruit een Magazine 'Aardgasvrij Wonen' is ontstaan.

Hieruit kwam een lijst met zeven aanbevelingen, deze bespreken we verderop in dit hoofdstuk.

#### **Bewonersperspectieven in de omgevingswandelingen**

Na de omgevingswandelingen in 2019 werden er in 2020 drie wandelingen gemaakt in Dordrecht, Baard en Arnhem. Vanwege de verscherpte coronamaatregelen werden wandelingen in Zeeland en Haarlemmermeer uitgesteld. In plaats daarvan werd er een onderzoek verspreid onder stadmakers en werden er enkele telefonische gesprekken gevoerd met gemeentelijk projectmanagers aardgasvrij. *Voor meer bevindingen: zie onze Jaarrapportage 2020.*

De belangrijkste conclusies zijn (tevens voortbouwend op de omgevingswandelingen in 2019):

- Er is bij bewoners een toegenomen draagvlak voor verduurzaming en de wens om daaraan bij te dragen.
- Het Project Aardgasvrij Wijken wordt gezien als een project van de overheid, de aansluiting op en verbinding met de leefwereld wordt niet breed ervaren door bewoners en maatschappelijke initiatieven.
- De deelnemers van de omgevingswandelingen (ambtenaren, stadmakers, social designers) zagen dat er, in bredere zin, een afstand wordt ervaren tussen de overheid en de mensen op straat. Bovendien wordt de overheid niet in alle gevallen vertrouwd als afzender en initiator (wat vermoedelijk een beperkende werking kan hebben op de verduurzaming).
- Het ontbreekt bij de aansturing van het aardgasvrij project aan een *integrale* benadering en afstemming op andere maatschappelijke thema's en gemeentelijke afdelingen.
- Er zijn bestaande maatschappelijke initiatieven die geworteld zijn in de wijken; zij kunnen een rol kunnen spelen in het vergroten van het draagvlak, het ondersteunen van implementatie en uitvoering bij de verduurzaming.

Wat we hieruit zouden kunnen afleiden, is dat er in flinke mate potentie zit in de bewoners van de wijk om aan te haken op duurzaamheid en/of bredere thema's, maar dat er een afstand bevonden wordt op het thema aardgasvrij.

Daarnaast viel de rol op van stadmakers (ook wel *community builders* of opbouwwerkers genoemd). Zij zorgen met hun eigen - diverse - aanpakken, voor sociale verbindingen in de wijk of stadsdeel. Ook ontwikkelden zij inzichten, die stroken met onze 'nieuwe kijk op participatie' en het empowerment-raamwerk (hoofdstuk 2). Deze connectie met het empowerment-raamwerk wordt verder uitgewerkt in 2021.



Het OFL wil om die reden in 2021 twee a drie pilots ondersteunen waar stadsmakers aan de slag gaan op het thema aardgasvrij van onderop ('bottom-up'). Hiervoor zal er gebruik worden gemaakt van de aanbevelingen die zijn gemaakt bij het onderzoek naar 'sociale structuren': hoe kunnen de kansen van sociale verbanden voor het aardgasvrij maken van wijken het best benut worden? Hoe kunnen bewoners meer empowered worden als we kijken naar wat het empowerment-raamwerk hierover zegt? Bijvoorbeeld door het component 'gemeenschapszin' (cohesie) te stimuleren en een passende vorm daarvoor te vinden? Waarbij 'gemeenschapszin' een van de componenten op het empowerment-raamwerk is.

### **Sociale structuren**

In 2019 heeft het OFL aan PAW gesignaleerd dat sociale ecosystemen vaak niet overeenkomen met fysieke afbakening van de wijk. Sociale structuren trekken zich weinig aan van wijkgrenzen. Op basis van dit inzicht heeft het OFL zich afgevraagd of het opschalen van het aardgasvrij maken van woningen wel via wijken moet verlopen.

De hypothese is de volgende: er zijn twee verschillende strategieën voor het onder bewoners verspreiden van bewustwording, houding en initiatieven over het aardgasvrij maken van woningen. De hypothese is dat de beste strategie om dit doen via sociale structuren is ('*spreading*'). Deze strategie is beter dan het planmatig opschalen door de overheid als planner van wijk naar wijk ('*scaling*'). De hypothese heet dan in het kort: '*spreading, not scaling*'.

In 2020 heeft het OFL kennis opgehaald over 'sociale structuren' en de vraag gesteld 'Kunnen sociale structuren (sociale verbanden) bijdragen aan het aardgasvrij maken van wijken'?

Ja, dat is zo: sociale structuren kunnen zeker een rol spelen in het aardgasvrij maken van wijken want:

- Mensen zijn samen krachtiger (voor kwetsbare huishoudens is dat in het bijzonder belangrijk).
- Mensen vervullen al bepaalde rollen in sociale verbanden en er is al ervaring en/of expertise aanwezig.
- Wanneer mensen samen dingen ondernemen wordt de wijk ook onderwerp en bron van zingeving. Die betrokkenheid is kostbare brandstof voor een veranderingstraject.

Ergo: samen krachtiger zijn, het hebben en krijgen van expertise en zingeving zorgt ervoor dat bewoners meer empowered zijn of worden. We zien dat bewustwording en initiatief zich verspreiden onder bewoners via sociale verbanden, zoals bijvoorbeeld verenigingen. Dit zou 'winst' kunnen opleveren als het gaat om participatie.

We keken ook naar hoe bewoners benaderd kunnen worden in deze verbanden en met welke (participatie-)vormen dat zou kunnen. Het best is om te kiezen voor vormen die aansluiten bij de belevingswereld, zoals participatie die open (inclusief), breed (niet alleen over de energietransitie gaan) en 'verhalend' van aard is. Zodat mensen 'hun verhaal kwijt kunnen', letterlijk. Als voorbeeld: het ophalen van verhalen bij een kookclub over bijvoorbeeld duurzaamheid of duurzaam eten zal in bepaalde gevallen een betere participatievorm zijn dan het invullen van een enquête vragen over technische mogelijkheden bij de energietransitie.

Scherp gesteld: voor de participatie-professional geldt dat als je deze breedte van sociale verbanden niet opzoekt, riskeer je het speelveld juist oneerlijker te maken en een kans op brede cohesie en consensus mis te lopen.

In 2021 willen we deze bevindingen verder verkennen of en hoe sociale verbanden productief te maken zijn voor participatie, of en hoe deze een rol spelen in de energietransitie/aardgasvrij. We kunnen daarbij denken aan de gecombineerde kracht van stadsmakers en social designers die met de geopperde vormen aan de slag gaan. Hiervoor stemmen we ook af met het KLP, ook om te weten hoe zich sociale structuren verhouden met de wijkaanpak en de participatie professionals.



We vermoeden verder dat we door deze activiteiten enige inzichten kunnen ophalen over het thema 'energiearmoede'. Dit willen we koppelen aan het empowerment-raamwerk. Vanuit dit raamwerk zijn er twee aspecten van empowerment benoemd: willen en kunnen meedoen. Vanuit het principe dat we iedereen de kans willen geven om 'mee te doen' kijken we extra goed naar de groep mensen die wellicht niet goed 'kunnen' en 'willen' meedoen.

### **Bewonerservaringen nader onderzocht**

Het OFL heeft in 2020 vier verschillende organisaties gevraagd om te onderzoeken waarom bewoners hun woning aardgasvrij hebben gemaakt of dat niet hebben willen doen. Hieruit vloeiden zeven aanbevelingen voort, voor beleid, gemeenteambtenaren en/of professionals in het veld. Drie van de zeven aanbevelingen betroffen de interactie tussen bewoners en gemeentes/overheden.

Een van de opvallende inzichten betrof het creëren van collectieven en samenwerkingsverbanden om participatie in aardgasvrije wijken te bevorderen:

1. "Zeker in een stedelijke omgeving, is het vaak veel lucratiever om gezamenlijk woningen te verduurzamen en/of de overstap te maken naar een collectieve aardgasvrije oplossing, zoals een collectieve aardwarmtepomp. Daarom is het stimuleren van *samenwerking* heel belangrijk. Dit heeft tevens als voordeel dat bewoners elkaar ondersteunen, aansteken en motiveren. Investeren in collectieve oplossingen, kan bijvoorbeeld door initiatieven actief te ondersteunen met informatie, faciliteiten of geld." Andere adviezen waren o.a.:
2. Maak goede voorbeelden zichtbaar (pioniers kunnen als ervaringsdeskundigen een belangrijke rol spelen als social influencer in een gemeente), en
3. Ga in gesprek met bewoners (om ervoor te zorgen dat bewoners meer kansen krijgen om hun woning te verduurzamen en het uiteindelijk ook gaan doen, is het belangrijk om aan te sluiten bij hun behoeften en verwachtingen).

Vanuit het OFL hebben we met de omgevingswandelingen en via stadsmakers ook gezien dat aanbevelingen (2) en (3) zowel door bewoners en stadsmakers onderschreven worden.

Eerder in dit hoofdstuk hebben we benoemd dat we in 2021 verder gaan met het verkennen van de factor 'gemeenschapszin' als een factor van het empowerment-raamwerk 'willen'. Naar aanleiding van de gevonden bewonerservaringen gaan we ook kijken naar de andere factoren op de 'willen' kant van de empowerment tool (o.a. impact, zingeving, veerkracht). Kunnen ook deze versterkt worden via sociale structuren? Door bottom-up of door top-down processen, of beide?

### **Bewoners, sociale structuren, empowerment**

Het signaal wat het OFL rond empowerment in de omgevingswandelingen (en begeleidingsgroep) doorkrijgt, is dat vele mensen wel willen maar niet 'kunnen' meedoen in de energietransitie. Dat betekent dat zij onvoldoende toegang tot middelen om een betekenisvolle bijdrage te kunnen leveren (in termen van kennis, geld, netwerk, deskundigheid). Anderzijds is er ook iets aan de hand op de 'willen' kant van het empowerment-raamwerk: om mee te doen, of scherper om mee te willen doen, moet participatie voldoen aan bepaalde factoren, bepaalde menselijke behoeftes zoals: *gemeenschapszin, zingeving, impact en veerkracht*. Als dit niet meegenomen wordt in de participatie-aanpak, dan riskeren we dat 'men niet mee wil doen' (volgens het idee van empowerment in het raamwerk).

Dit duidt erop dat we in 2021 op zoek gaan naar buurten, praktijken en participatievormen waar participatievormen ten dienste staan van het versterken van *empowerment* van de bewoners op de 'willen' dimensie van het empowerment-raamwerk. Let wel: voor zover we dit kunnen relateren aan de realisatie van aardgasvrije wijken.





Of wijken, waar de energietransitie (of breder: duurzaamheid) een thema is wat mensen direct aangaat in hun buurt of stad. Zo kunnen we een beter inzicht creëren in wat werkt en niet werkt in participatie in de totstandkoming van aardgasvrije wijken.

Disclaimer: daarbij moeten we ook rekening houden met de aanhoudende coronacrisis en wat dit betekent voor het kunnen ontmoeten en uitwisselen, wat er kan en wat er (al) wel online werkt? Wat zijn bijvoorbeeld de huidige initiatieven rondom e-participatie en hoe zien ze eruit vanuit bewonersperspectief? Wat zijn voordelen en nadelen van deze soort van e-participatie?

### 3.2. Doelstelling

De hypothese is dat *'spreading not scaling'* kansen biedt voor het aardgasvrij maken van wijken, maar er zijn nog veel openstaande vragen. Doelstelling van dit spoor is om verder inzicht te krijgen in hoe sociale structuren werken, en welke rol zij kunnen spelen in het aardgasvrij maken van wijken.

Daarnaast kijken welke elementen (o.a. impact, zingeving, veerkracht) het *empowerment* van de bewoners kunnen versterken welke elementen (o.a. impact, zingeving, veerkracht) het empowerment van de bewoners kunnen versterken.

### 3.3. Activiteiten

Activiteit	Toelichting
Kennissessie over sociale netwerken en structuren (kennis uit 2020)	<ul style="list-style-type: none"><li>• Webinar of workshop (met of voor KLP Leerkring): leren welke rol sociale structuren spelen bij verspreiding van kennis/informatie/beeldvorming/ gevoel/beleving van duurzaamheid, aardgasvrij</li></ul>
Omgevingswandelingen/ Locatiebezoeken / Pilot stadsmakers	<ul style="list-style-type: none"><li>• Twee a drie pilot cases ondersteunen waar stadsmakers aan de slag gaan op het thema aardgasvrij van onderop ('bottom-up'). Hiervoor zal er een link gemaakt worden met de aanbevelingen die zijn gemaakt bij het onderzoek naar 'sociale structuren':</li><li>• Publicatie op website</li><li>• Delen van inzichten, kennis met begeleidingsgroep, KLP en op e-conferentie</li></ul>
Sociale structuren	<ul style="list-style-type: none"><li>• Publicatie op website</li><li>• Delen van inzichten, kennis met begeleidingsgroep, KLP en op e-conferentie</li><li>• Inzet van kennis en inzichten bij Pilot stadsmakers en/of pilot of case organiseren rondom empowerment en sociale structuren</li><li>• Verbinding maken met pilot en KLP / participatie professionals (ambtenaren), bijvoorbeeld die op het thema energie-armoede werken</li></ul>
Sociale structuren en empowerment	<ul style="list-style-type: none"><li>• Hoe werken de elementen op de 'willen' kant van de empowerment tool (o.a. gemeenschapszin, impact, zingeving, veerkracht): kunnen we die door sociale structuren te gebruiken meer vanuit bottom-up processen stimuleren?</li></ul>
'Opkomende praktijken'	<ul style="list-style-type: none"><li>• In kaart brengen of en waar nieuwe opkomende praktijken te vinden zijn waar bottom-up gewerkt wordt aan 1) empowerment ('willen') kant en 2) <i>spreading not scaling</i>. Informatie wordt gebundeld en gebruikt voor activiteiten in hoofdstuk 4.</li></ul>

### 3.4. Beoogd resultaat

- Een aanvullend perspectief bieden op de wijkaanpak/wijkprofielen, aangevuld met het empowerment-raamwerk en de potentie van 'sociale structuren' (begrijpen en inzetten)
- Inzicht in sociale structuren en het thema 'energie-armoede' en hoe dit samenhangt met empowerment componenten op de 'willen' en 'kunnen' kant



- Inzicht in welke elementen van de 'willen' kant van het empowerment raamwerk (o.a. gemeenschapszin, impact, zingeving, veerkracht) het empowerment van de bewoners kunnen versterken
- Inzicht en kennis over welke participatievormen deze empowerment componenten versterken (o.a. gemeenschapszin, impact, zingeving, veerkracht)

**BOX 2** | Aansluiting Bewonersperspectieven en sociale structuren met themaplannen PAW

In haar themaplannen benoemt het PAW verschillende leervragen die gerelateerd zijn aan de manier waarop naar participatie gekeken wordt. Het OFL verwacht dat de beoogde resultaten kunnen bijdragen aan de beantwoording van de volgende leervragen:

- Helpt samenwerking met andere contactpersonen (zowel professionals van gemeenten en andere organisaties als niet professionals) die direct in contact staan met bewoners om de impact van de persoonlijke aanpak ten behoeve van aardgasvrij te vergroten?
- Op welke manieren kan de wijkaanpak gebruikmaken van andere sociale structuren zoals sportclubs, scholen etc. (*spreading not scaling*) in het meekrijgen van mensen met de aardgasvrij maken van hun wijk?
- Welke normen en waarden moeten worden vastgelegd in het borgen van een goede positie voor de burger? Het OFL verwacht dat de praktijkverhalen inzicht kunnen geven in normen en waarden die voor bewoners van belang zijn



## 4. Inzichten en signalen: 'opkomende praktijken' ontginnen

### 4.1. Aanleiding en huidige stand van zaken

Aan de hand van bovenstaande vragen wordt het mogelijk om goede werkwijzen of eigenlijk 'opkomende praktijken' te ontdekken (in het Engels 'emergent practices' genoemd vs. 'best practices': emergentie wordt gekoppeld aan werken in complexe domeinen, waar veel onzekerheden zijn en vele spelers). Opkomende praktijken zijn dus voorbeelden die in een snel veranderende omgeving, pas zichtbaar worden over tijd en vaak zichtbaar worden door met vele paren ogen te kijken naar wat er precies gebeurt in het speelveld.

Door signalen op te pikken en expliciet te maken, kunnen we duiden waar 'opkomende praktijken' ontstaan. Dit kan uit onverwachte hoek komen, zoals de vlucht van digitale tools en communicatievormen door de corona-crisis. Maar het kan ook uit reeds bestaande initiatieven of participatievormen komen.

We kunnen goede voorbeelden makkelijker spotten in het drukke participatie speelveld door eerst te ordenen naar een beperkt aantal bewonerskenmerken en hun behoefte aan participatie (en hun behoeftes aan het participatieproces). Door de jaren 2018-2020 heen is vaker opgevallen dat er andere behoeftes gelden voor bewoners die 'koploper' zijn ten opzichte van mensen die kiezen om te 'blijven' of die om andere redenen niet mee willen of mee – kunnen – in de energietransitie.

De grootste onbekende is nog de 'middengroep' maar ook hier wordt inmiddels kennis op verzameld (zie voetnoot publicatie Betrekken Middengroepen). Echter een andere indeling of ordening is ook mogelijk. We zullen onze indeling/ordening sowieso in relatie tot de indeling van de 'wijkprofielen' voor de wijkgerichte aanpak, moeten relateren. We streven dus naar een indeling die het speelveld zelf ook als logisch of werkbaar acht.

Het OFL kan door middel van de begeleidingsgroep en de vele ervaringsdeskundigen/expert die het kent, nagaan waar de goede voorbeelden zijn en daarvan leren. Dit kan door ondersteunend te zijn aan een (bestaand of startend) initiatief, casus of experiment. Het OFL kan bij signalen uit de begeleidingsgroep ook onderzoek doen naar blokkades bij participatie t.b.v. het opdoen van kennis wat wel werkt.

In 2021 willen **komen tot twee a drie focusgebieden**. We willen de focusgebieden samen verkennen: in **twee a drie werkgroepen** die zich samen met het OFL willen buigen over een thema of issue. Waar we kennis/inzichten/adviezen op willen genereren en die 'winst' oplevert als het gaat om een antwoorden of adviezen vinden op de hoofdvraag: 'Wat werkt in participatie, in welke context bij wie en met wat voor effect op de totstandkoming van aardgasvrije wijken?'

#### **Werkgroepen: 'koplopers' en 'blijvers' ('energie-armoede')**

##### **Koplopers**

Onder koplopers kunnen we bewoners verstaan die nu al een actieve rol (willen en kunnen) vervullen in het aardgasvrij maken/verduurzamen van hun buurt. Het zijn bijvoorbeeld bewoners in bewonersinitiatieven of energiecoöperaties.

Koplopers willen aan de slag met de energietransitie, en willen ruimte en steun krijgen van de overheid om dat te doen. Maar dat lukt niet zomaar. Het onderzoek 'Bewonersinitiatieven en gemeenten in de lokale warmtetransitie.



Succesfactoren voor samenwerking' van Platform 31 benoemt – kort samengevat - dat overheden (gemeenten, maar ook andere overheidsniveaus) nog geen helder instrumentarium en repertoire hebben om goed samen te werken met bewonersinitiatieven.

Koplopers dagen overheden uit in hun geijkte manier van werken, en roepen bovendien vragen op van democratische vernieuwing. Want hoe zouden overheden *moeten* samenwerken met bewoners die zelf een rol willen vervullen?

In de aardgasvrije proeftuinen speelt dit in concrete wijze op het onderwerp van lokaal eigendom. Lokaal eigendom is wat het OFL ziet als de meest verregaande vorm van bewonersbetrokkenheid in aardgasvrije proeftuinen, en is dus bij uitstek een vorm van democratische vernieuwing.

Op dit moment zijn er 12 proeftuinen waarin actief wordt geëxperimenteerd met lokaal eigendom. Het PAW en KLP willen een Community of Practice voor deze proeftuinen oprichten, om samen te leren van de ervaringen.

In 2021 zou het OFL hierin een kennis/(actie-) onderzoeksrol kunnen spelen. Wat interessant kan zijn, omdat juist in deze proeftuinen de grenzen worden verlegd in wat bewoners bijdragen en de manieren waarop bewoners en overheden samen werken. In andere woorden, het is een concrete manier om het koploperspad te verkennen.

#### **Werkgroep 'blijvers' (energie-armoede)**

We vermoeden dat de groep die als 'blijvers' wordt aangeduid te maken heeft met empowerment kwestie op de lijn van willen en/of kunnen. We willen dit nader onderzoeken, op de manier die is beschreven in het Hoofdstuk 3 'Bewonersperspectieven en sociale structuren'.

## **4.2. Doelstelling**

Opvangen en signaleren van nieuwe inzichten/signalen/trends.

## **4.3. Activiteiten**

De activiteiten in dit werkspoor zijn moeilijker te plannen, in de begroting is daarom een stelpost opgenomen die ons in staat stelt om niet alleen op te staan voor nieuwe inzichten, signalen en trends, maar deze ook nader te onderzoeken en uit te werken. Onderstaande tabel geeft voorbeelden van activiteiten die daarvoor mogelijk zijn.

<b>Voorbeelden van activiteiten</b>	<b>Toelichting</b>
Opkomende praktijken in participatie:	<ul style="list-style-type: none"><li>• In eerste begeleidingsgroep vaststellen welke drie focusgebieden er zijn</li><li>• Delen van kennis, inzichten (bijv. d.m.v. publicaties) met belangrijkste kernpunten met het speelveld</li></ul>
Begeleidingsgroep	<ul style="list-style-type: none"><li>• Nieuwe leden toevoegen aan begeleidingsgroep, o.a. met kennis over de focusgebieden</li><li>• In 2021 zijn er drie begeleidingsgroep bijeenkomsten waar gedurende het jaar kennis en inzichten over o.a. de focusgebieden worden gedeeld</li><li>• OFL haalt ook input op buiten de focusgebieden op de drie bijeenkomsten en brengt dit in signalen in rapporten en uiteindelijk advies.</li></ul>
Werkgroepen focusgebieden:	<ul style="list-style-type: none"><li>• In 2021 wil het OFL met drie werkgroepen op drie focusgebieden komen tot meerdere werksessies per focusgebied (twee a drie sessie per focusgebied)</li></ul>



	<ul style="list-style-type: none"><li>• We delen daarvan de kennis en inzichten per focusgebied met KLP-VNG (en PAW breder op twee momenten waaronder de e-conferentie)</li></ul>
Focusgebied lokaal eigenaarschap en energiearmoede (zie 'sociale structuren')	<ul style="list-style-type: none"><li>• Op verschillende plekken zien we verschillende vormen van lokaal eigenaarschap ontstaan: op de ene plek werkt het, en de ander niet. Wat leren we van deze praktijk?</li><li>• In meerdere onderzoeken en door de locatiebezoeken horen we bezorgdheid over de 'achterblijvers' van deze transitie. We willen onderzoeken wat werkt daarin, hoe kunnen we bewoners toch een plek en ruimte bieden om mee te doen c.q. hen op de 'empowerment-ladder' te brengen? Wat leren we van deze praktijk?</li></ul>
Presentaties en producten	<ul style="list-style-type: none"><li>• Presenteren van de resultaten in de OFL eindejaar conferentie.</li></ul>

#### 4.4. Beoogde resultaten

- Kennis en inzichten over de focusgebieden, i.r.l. tot de hoofdvraag PAW.
- Kennisproducten en content over de focusgebieden voor het speelveld.
- Nieuwe onverwachte inzichten, vastgelegd in jaarrapportage/ advies aan PAW.

**BOX 3** | Aansluiting Inzichten en signalen: opkomende praktijken ontginnen met themaplannen PAW

Onverwachte inzichten zijn niet vooraf aan specifieke leervragen te verbinden. De beoogde resultaten kunnen bijdragen aan bestaande leervragen, maar kunnen ook nieuwe inzichten en vragen agenderen.



## 5. Succesfactoren vinden in participatie: wat versnelt, wat blokkeert?

### 5.1. Aanleiding en huidige stand van zaken

Het OFL betreft sinds de start in 2019 een zo breed mogelijk speelveld om signalen te duiden, kennis op te doen en inzichten te delen, zodat kennis over participatie gemakkelijk het speelveld bereikt. En zodat het OFL adviezen en onderzoeksresultaten kan toetsen. De begeleidingsgroep bestaat uit meer dan 20 personen (bewonersinitiatieven, stadmakers, energie- en woningcorporaties, wetenschap/onderzoeksinstituten, expertisegroepen, bestuurlijke lagen) en komt drie a vier keer bijeen op initiatief van het OFL.

In 2021 gaan we o.a. met de begeleidingsgroep volgende (sub)vragen pogen te beantwoorden:

- Wat zijn succesfactoren voor participatie – wat is belangrijk? Verschilt dit per technologische insteek, wijk(kenmerk) of sociaal verband? Hoe is dit voor de focusgebieden van 'energie-armoede' en voor de 'koplopers'?
- Wat zijn opkomende, nieuwe praktijken in participatie m.b.t. de energietransitie en aardgasvrije wijken? Wat gaat goed en wat kan beter?
- Wat zijn blinde vlekken of hiaten als het gaat om succesvolle participatie organiseren t.b.v. aardgasvrije wijken? Waar kunnen we leren van wat er niet goed gaat in de aanpakken rondom participatie en energietransitie/aardgasvrij? Wat is daar wel gewenst, waar hebben mensen behoefte aan, op basis van wat ze niet goed vinden gaan?
- En: hoe kunnen we de resultaten van het OFL van toegevoegde waarde laten zijn op de ontwikkelingen in het PAW?

En mits mogelijk:

- Kunnen we (en zo ja wat) zeggen over de 'participatie-satisfactie' in proeftuinen?
- Kunnen we kennis ontginnen over welke vorm van participatie (wanneer) de versnelling biedt ('opschaling') en welke participatievorm obstakels biedt? Kortom: Wat versnelt, wat blokkeert?

#### **Gemeenschappelijke taal**

Geen hoofddoel maar een wenselijk effect van de activiteiten gedurende het hele jaar is dat de spelers die te maken hebben met participatie, bewoners, en overheid elkaars taal beter begrijpen. Met als doel dat spelers uiteindelijk beter in staat zijn om samen te werken in de energietransitie voor een gezonde, veilige en duurzame leefomgeving. We kunnen hierbij denken aan het samen ontwikkelen van centrale begrippen of makkelijk te begrijpen termen voor (participatie) aanpakken.

#### **Communicatie over 'Leren over participatie in aardgasvrije wijken'**

Het OFL hanteert een open, transparante aanpak en publiceert over haar bevindingen via de OFL website. Zij kan via deze kanalen informeren en laten zien wat er zoal speelt op het vlak van participatie in aardgasvrije wijken naar de buitenwereld toe.

### 5.2. Doelstelling

Het OFL betreft het speelveld om:

- Nieuwe inzichten op te doen;
- Kennis en inzichten te delen en te verspreiden;
- De signalen, adviezen en onderzoeksresultaten te toetsen. Het goed betrekken van het speelveld is daarmee een onderbouwing en legitimering van de adviezen en signalen van het OFL. Hiervoor bewaakt het OFL een zorgvuldig proces.



### 5.3. Functioneren van de begeleidingsgroep

In 2020 wordt de begeleidingsgroep doorontwikkeld, en zien we de volgende rollen voor de groep:

- **Signaleren en agenderen** van maatschappelijk trends, onderwerpen, thema's die van belang zijn om te leren welk type participatie het best werkt in welke omstandigheden bij het aardgasvrij maken van wijken. Dit doen leden op basis van eigen kennis, ervaringen en inzichten uit hun netwerk.
- **Mede-ontwikkelen** van inzichten op basis van vragen en onderwerpen die geagendeerd worden, door het OFL of door leden van de groep (via de voorzitter).
- **Toetsen** van de producten en signalen van het OFL om deze aan te scherpen vanuit eigen praktijk. Het gaat hierbij om het aanscherpen van resultaten/producten.
- **Adviseren** over prioritering van OFL-onderwerpen/acties en belangrijkste thema's.

Randvoorwaarden voor het functioneren van de begeleidingsgroep zijn:

- Een open, lerende setting waar ervaren mensen hun expertise kunnen delen. Zij werken niet vanuit persoonlijk of bedrijfsbelang, maar vanuit collectieve betrokkenheid bij de opgave.
- Leden van de groep:
  - Denken vanuit de gemeenschap en het bewonersperspectief;
  - Bringen verschillende perspectieven in;
  - Zijn primair bezig met vormen van participatie;
  - Doen dat in context van de energietransitie.

### 5.4. Activiteiten

Activiteit	Toelichting
Doorontwikkeling begeleidingsgroep	<ul style="list-style-type: none"><li>• Het organiseren van bijeenkomsten inclusief inhoudelijke agendering, voorbereiding en verslaglegging.</li><li>• Samenstelling finetunen en uitbreiden met daarin aandacht voor: zijn de belangrijkste spelers uit het speelveld in beeld en betrokken? Zijn verschillende perspectieven in balans?</li><li>• Vaststellen rol van OFL en overdragen van de begeleidingsgroep aan het eind van 2021, bijv. als leerkring of CoP bij KLP?</li></ul>
Bijeenkomsten begeleidingsgroep	<ul style="list-style-type: none"><li>• Afstemming inhoudelijke agendering, voorbereiding en verslaglegging met KLP-VNG</li><li>• Uitkomsten van de overleggen communiceren, website OFL</li></ul>
Bilaterale overleggen en kennisuitwisseling	<ul style="list-style-type: none"><li>• Voor informele toetsing van inzichten en signalen, het delen en aanscherpen van (concept) resultaten en opdoen van nieuwe inzichten, doordat gesprekspartners (uit overheid, samenleving, begeleidingsgroep) nieuwe onderwerpen agenderen.</li><li>• Leidt mogelijk tot nieuwe inzichten en signalen (hoofdstuk 4).</li></ul>
Locatiebezoeken (voorheen omgevingswandelingen)	<ul style="list-style-type: none"><li>• Voor aansluiting met wat er leeft bij bewoners in wijken. Zie voor beschrijving hoofdstuk 3.</li></ul>

### 5.5. Beoogde resultaten

- Nieuwe onderwerpen/thema's;
- Bijeenkomsten worden vastgelegd in verslagen;
- Inzichten worden teruggekoppeld in rapportages/signalen;
- Toetsing en aanscherping van resultaten OFL.



## 6. Samenwerking tussen OFL & PAW

Het OFL onderzoekt participatie in aardgasvrije wijken op verzoek van BZK/PAW. Dat doet OFL in een onafhankelijke rol. Op onderwerpen wordt samengewerkt en wordt de verbinding nauwer opgezocht.

In 2021 voeren we ook periodiek overleg met het KLP van de VNG. We kunnen zo beter onze bevindingen delen en feeling blijven houden waar de andere partijen mee bezig zijn (activiteiten op elkaar afstemmen of input leveren op bepaalde momenten dat dit passend is).

De samenwerking tussen PAW en OFL kan de volgende vormen aannemen:

1. Co-creëren: OFL & PAW zien beide vanuit hun eigen rol een onderwerp waarin zij actief willen samenwerken om dit verder te ontwikkelen. Voorbeeld is ontwikkeling van de zelfscan.
2. Informeren: OFL & PAW werken los van elkaar aan onderwerpen/activiteiten, en informeren elkaar over plannen, voortgang en eerste inzichten. Voorbeeld hiervan is het deelnemen van OFL aan PAW-bijeenkomsten, en het deelnemen van PAW aan de begeleidingsgroep.
3. Onafhankelijk werken: OFL neemt eigen initiatief, en gebruikt uitkomsten in signalering/agendering bij PAW. Voorbeeld hiervan is het spoor 'signaleren van onverwachte inzichten'.

Hieronder zijn de verschillende activiteiten ingedeeld naar de typen van samenwerking:

Co-creëren	Informeren	Onafhankelijk werken
<ul style="list-style-type: none"><li>• Zelfscan participatie</li><li>• Aanscherpen raamwerk participatie</li><li>•</li></ul>	<ul style="list-style-type: none"><li>• Locatiebezoeken</li><li>• Kennissessies sociale structuren/energie-armoede, stadsmaker, bewonersinitiatieven</li><li>• Uitwerking lokaal eigendom bij raamwerk participatie</li><li>• Bijeenkomsten begeleidingsgroep</li><li>• Vastleggen werkwijze/rol begeleidingsgroep</li></ul>	<ul style="list-style-type: none"><li>• Analyse participatie 3<sup>e</sup> ronde proeftuinen</li><li>• Praktijkverhalen over empowerment, sociale structuren, energie-armoede etc.</li><li>• Activiteiten als onderdeel van signaleren van onverwachte inzichten</li><li>• Samenstelling en activiteiten begeleidingsgroep en individuele gesprekken leden begeleidingsgroep</li><li>• Artikelen publiceren op OFL website en via nieuwsbrieven/kanalen</li></ul>





## 6.1. Rapportage & verslaglegging

Naast onderlinge samenwerking worden uitkomsten vastgelegd en gedeeld met PAW.

Document	Planning <sup>3</sup>
1. Jaarrapportage met inhoudelijke signalen, verantwoording en verslag van het proces.	02/2021: rapportage 2020
2. Brief aan PAW/minister gericht op inhoudelijk advies en signalering. Hierin worden inzichten en conclusies met PAW gedeeld, waar mogelijk gecombineerd met een advies of handelingsperspectief voor PAW. De OFL-voorzitter verstuurd deze brief vanuit haar onafhankelijke rol, voorafgaand wordt PAW geïnformeerd over inhoud en planning.	02/2021
3. Jaarplanning & begroting: gericht op de plannen voor aankomend jaar en bijbehorend budget. Het plan van aanpak 2022 zal voortbouwen op de inhoudelijke sporen uit het jaarplan 2021 (dit document).	12/2021

<sup>3</sup> aan BZK/PAW wordt gevraagd kritisch te kijken naar deze planning en de aansluiting op de jaarplanning van PAW. Wanneer dit tijdig aangegeven wordt kan hier in overleg vanaf geweken worden.



## Bijlage

### **Empowerment Raamwerk (conceptuele vorm)**

De nieuwe participatieladder geeft richting aan het goede gesprek met betrokkenen, en helpt om onderling helder te krijgen op welke trede je samen wilt staan. Maar is iedereen ook uitgerust om een bepaalde rol in te nemen in een samenwerking? Je kunt bijvoorbeeld als initiatiefnemer wel wensen dat de betrokkenen een bepaalde rol aannemen, maar het gaat erom dat de betrokkenen dit ook zelf willen én kunnen.

Het begrip empowerment gaat over dat 'willen' en 'kunnen'. Empowerment is een term die helpt in het bepalen in welke mate betrokkenen (van bewoner tot gemeente) in staat zijn actief deel te nemen aan een veranderingsproces. Empowerment is datgene wat maakt dat iemand zich gesteund en bekrachtigd voelt om een bijdrage te leveren, om te participeren. Empowerment omvat kunnen en willen:

*Kunnen*: heeft iemand toegang tot middelen zoals geld, kennis en (sociale) netwerken?

*Willen*: heeft iemand het vermogen en de bereidheid om deze middelen ook in te zetten? Heeft iemand bijvoorbeeld voldoende gemeenschapsgevoel, de juiste competenties of het gevoel dat de acties tot iets blijvend bijdragen?

DRIFT heeft daarvoor een model gemaakt, met verschillende 'middelen' die belangrijk zijn om je initiatief tot een succes te maken. Het model kan je helpen in je samenwerking, door te bespreken welke middelen jijzelf of de ander wel/ niet tot je beschikking hebt.

Willen en kunnen bevatten verschillende dimensies, weergegeven in onderstaande tabel 2.

**TABEL 2a** | Empowerment – dimensies kunnen

Type middelen	Wat wordt er gemobiliseerd?	Voorbeelden voor aardgasvrije wijken
<b>Kennis</b>	Informatie, concepten, ideeën, overtuigingen, kennis.	Informatie over de randvoorwaarden van het van aardgas afgaan, zoals een einddatum van overgang. Kennis/(nieuwe) ideeën over de alternatieven van aardgas (o.a. warmtepomp, stadswarmte, zonneboiler, waterstof).
<b>Sociaal Netwerk</b>	Menselijke invloed, personeel, leden, kiezers.	Het mobiliseren van mensen in hun rol als buurtbewoner voor een bepaald doel (samen een coöperatie opzetten, protesteren tegen een besluit). Mensen in hun professionele rol die beschikbaar zijn om het proces te ondersteunen, zowel van de (lokale) overheid als bedrijven.
<b>Kunstmatige bronnen</b>	Apparaten, producten, constructie, infrastructuur, kunst.	De gas-infrastructuur in een wijk, maar ook water- en rioolleidingen. Bijvoorbeeld wanneer er onderhoud moet gepleegd worden kan dit gecombineerd worden met aanleggen/herzien/verwijderen van andere



		infrastructuur. - Isolatiemateriaal, warmtepomp, zonneboiler, etc. Beleid, ruimte maken voor alternatieve oplossingen/experimenten, voor het beschikbaar maken van pensioengeld.
<b>Natuurlijke bronnen</b>	Grondstoffen, fysieke ruimte, tijd.	De fysieke mogelijkheid van een bepaalde wijk om aardwarmte te gebruiken. De ruimte in een bepaald huis om te kunnen isoleren (zoals een spouwmuur), ruimte hebben voor een warmtepomp of zonneboiler.
<b>Financiën</b>	geld, aandelen, subsidies, leningen.	De financiële middelen die een individu beschikbaar wil en kan maken voor investeringen in/rondom de woning. Het geld die de overheid beschikbaar stelt voor fysieke investeringen (zoals nieuwe infrastructuur) of het proces van aardgasvrij maken van wijken (begeleiding, advies, etc.).

**TABEL 2b** | Empowerment – dimensies willen

Type middelen	Achterliggende waarde	Uitspraak – ik wil meedoen met aardgasvrije wijken omdat:
<b>Keuzevrijheid</b>	De mogelijkheid eigen keuzes te maken en te handelen in overeenstemming met persoonlijke waarden en identiteit.	"Ik zelf wil beslissen over wat ik doe"
<b>Deskundigheid</b>	Het ontwikkelen van bekwaamheid en de beleving van effectiviteit bij het uitvoeren van acties.	"Ik verstand heb van of ervaring heb met vergelijkbare processen" of "ik wil over dit soort processen kennis of ervaring opdoen"
<b>Gemeenschapsgevoel</b>	Deel uitmaken van, en zich verbonden voelen met een groep, alsmede er steun en erkenning van ontvangen	"Ik samen met anderen eraan wil werken"
<b>Invloed</b>	Het geloof in de (eigen) mogelijkheid om invloed te hebben en dit ook daadwerkelijk ervaren.	"ik wil en iets kan bereiken"
<b>Zingeving</b>	De ontwikkeling van een collectieve identiteit, met bijbehorende verhalen, beelden en zelfs een verandertheorie over beoogde doelen.	"Ik geloof dat het tot iets positiefs leidt"
<b>Veerkracht</b>	Het vermogen om te leren, zich aan te passen en te herstellen van tegenslagen	"omdat ik me kan aanpassen en herstellen"